

8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 330.14:336.76

Височина А.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
та оподаткування,
Сумський державний університет

Самусевич Я.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри бухгалтерського обліку
та оподаткування,
Сумський державний університет

ЕВОЛЮЦІЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДХОДУ ДО ОЦІНЮВАННЯ ОБСЯГІВ ВИВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО КАПІТАЛУ¹

У статті визначено основні етапи створення вітчизняного нормативного забезпечення щодо оцінювання обсягів виведення фінансового капіталу. Охарактеризовано базові змістовні аспекти нормативних актів, що регламентували питання виведення капіталу. Здійснено порівняння основних положень чинного методичного забезпечення щодо оцінювання обсягів виведення фінансового капіталу з його попередньою версією. За результатами порівняльного аналізу виявлено основні поправки та нововведення. Обґрунтовано ключові переваги, проблемні аспекти та перспективи вдосконалення наявного методичного забезпечення.

Ключові слова: капітал, фінансовий капітал, виведення капіталу.

Вступ. В умовах посилення інтеграційних та конвергентних процесів у сфері фінансових відносин на національному та наднаціональному рівнях дедалі гострішою стає проблема оптимізації та збалансування алокації капіталу між різними юрисдикціями. Варто зауважити, що відмінності у сфері фінансового права та податкового законодавства на сучасному етапі розвитку світогосподарських відносин можуть стати як передумовою підвищення конкурентних позицій певної країни та, відповідно, її привабливості для закордонних інвесторів, так і тригером відтоку капіталу. Адже більшість інвесторів робить пріоритетними власні комерційні інтереси, тому намагається інвестувати капітал у ті юрисдикції, де мінімальними є втрати прибутків після оподаткування, існує ширший спектр можливостей податкової оптимізації, водночас не досить високими є економічні, політичні та соціальні ризики. Однак досить часто такий раціоналізм інвесторів призводить до суттєвого відтоку капіталу з країни

з менш сприятливими умовами та його концентрації у високорентабельних юрисдикціях.

З огляду на той факт, що протягом останнього десятиліття спостерігається масовий відтік капіталу з України, актуальності набуває дослідження наявних методик оцінювання цього процесу, його еволюції та ефективності. Адже існування виваженої та поміркованої методики оцінювання виведення фінансового капіталу є одним з найважливіших кроків на шляху до подолання цієї проблеми.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню проблематики відпливу капіталу з України, аналізу наявних у світовій та вітчизняній практиці механізмів кількісного оцінювання цього процесу присвячено праці деяких вітчизняних та закордонних науковців. Так, найбільш комплексно це питання розкрито фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень в аналітичній доповіді (2013 рік) [1], де охарактеризовано основні тренди виведення капіталу з України, його наслідки, а також перспективи протидії означеному процесу. Крім того, аналізу обсягів відтоку капіталу, його передумов та наслідків присвячено роботи Д. Серебрянського, А. Вдовиченка [2], Т. Кваші [3], А. Павлової [4], С. Шумської [5] та інших вітчизняних науковців.

¹ Стаття написана в рамках науково-дослідної роботи «Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні» (номер державної реєстрації 10117U003930).

Однак справедливо зауважити, що ця проблематика поки не набула сильного поширення серед дослідників (перш за все, через свою новизну), а більшість проаналізованих праць має фрагментарний характер або ж апелюють до застарілої інформаційної бази. З огляду на вищезазначене актуальності набуває вивчення етапів розвитку вітчизняного методичного забезпечення щодо оцінювання обсягів виведення фінансового капіталу, а також ідентифікації сильних та слабких сторін чинного на цьому етапі розвитку підходу, що дасть змогу сфокусуватись на його найбільш критичних моментах та сформулювати рекомендації щодо їх усунення.

Мета статті полягає в дослідженні еволюції вітчизняного підходу до оцінювання виведення фінансового капіталу, критичному аналізу чинного методичного забезпечення з метою виявлення його переваг та недоліків.

Викладення основного матеріалу. Проблема непродуктивного відпливу фінансового капіталу почала активно розглядатись на національному рівні ще 2007 року, коли Указом Президента України від 17 березня 2007 року № 216/2007 [6] введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо запобігання непродуктивному відпливу капіталів за межі України» від 16 лютого 2007 року. У зазначеному документі фахівці РНБО відзначали, що на тлі погіршення макроекономічних показників розвитку країни, а також незадовільного стану інвестиційної привабливості відбувається відтік капіталу з України, що актуалізує необхідність розробки методичних рекомендацій для квантифікації цього процесу та його моніторингу, а також вжиття системи практичних заходів, спрямованих на нівелювання зазначених проблем.

Необхідність кардинальних трансформацій у сфері запобігання виведенню капіталу з України обумовила перехід до наступного етапу, а саме створення Тимчасової методики комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України (далі – Тимчасова методика), яку затверджено Наказом Міністерства економіки України від 5 травня 2008 року № 149 [7]. Тимчасова методика насамперед ліквідувала термінологічні прогалини, а також описувала процедурні моменти розрахунку інтегрального показника обсягів непродуктивного відпливу фінансових ресурсів за межі України з деталізацією конкретних часткових індикаторів, специфіки їх обчислення та джерел отримання інформації.

На наступному етапі на зміну Тимчасовій методиці Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 24 березня 2015 року № 286 затверджено «Методичні рекомендації щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України» [8] (далі – Методичні рекомендації), що є чинним нормативним документом, який сьогодні регламентує зазначену сферу. Порівняльна характеристика Тимчасової методики та чинних Методичних рекомендацій представлена в табл. 1.

Таким чином, за даними табл. 1 можна відзначити, що чинні Методичні рекомендації практично ідентичні

Тимчасовій методиці в контексті трактування основних категорій, а також загального підходу до оцінювання обсягів виведення фінансових ресурсів за межі країни. Водночас чинний підхід доповнено низкою важливих аспектів, що дають змогу посилити точність розрахунку обсягів прихованого та непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів, тоді як процес квантифікації обсягу незареєстрованого відпливу фінансових ресурсів залишився без змін.

До проблемних аспектів чинних Методичних рекомендацій, на нашу думку, належать такі.

1) Певні термінологічні неточності та прорахунки. Під час трактування змісту непродуктивного відпливу фінансових ресурсів зазначено, що відплив перетворюється на непродуктивний, коли під час переміщення через митний кордон «не були сплачені податки, збори (обов'язкові платежі) або в державі існує дефіцит інвестицій, що перевищує гранично допустимий рівень»; натомість під час визначення обсягів непродуктивного відпливу фінансових ресурсів з'являється додатковий критерій, а саме порушення норм чинного законодавства; вважаємо, що доцільно уніфікувати поняття за рахунок розширення критеріальної бази першого визначення. Характеризуючи способи відпливу фінансових ресурсів, виділяють легальний, напівлегальний та нелегальний канали, проте виокремлення напівлегального каналу видається суперечливим (з точки зору трактування законності дій економічних агентів, як правило, використовують дихотомічний поділ на легальні та нелегальні дії), тому доцільно замінити напівлегальний канал латентним, що є більш зрозумілим і точніше відображає зміст операцій.

2) Використання експертного підходу до визначення вагових коефіцієнтів індикаторів, на основі яких розраховується коефіцієнт непродуктивності легального відпливу фінансових ресурсів, що значно погіршує об'єктивність всього процесу (крім того, чітко не описано механізм вибору експертів, їх кількість та алгоритм верифікації їх рівня компетенції). Тут більш виправданим було б використання економіко-математичних методів ідентифікації вагових коефіцієнтів.

3) Обмежений перелік індикаторів, що входять до розрахунку коефіцієнта непродуктивності легального відпливу фінансових ресурсів (індекс сприйняття корупції, індекс бізнес-середовища, відкритість економіки, рівень доларизації грошової маси). Справедливо, що усі наведені параметри мають вплив на прийняття інвестором рішення про виведення капіталу з економіки країни, проте не менше значення мають стан податкової системи (як базу можна використати рейтинг Paying taxes, який щорічно складається аудиторською компанією «PwC» спільно з групою Світового банку, а також враховує загальний рівень податкового навантаження на бізнес, час на розрахунок та сплату податків, кількість податкових платежів тощо), рівень економічної свободи в країні, оскільки сильний регуляторний тиск може змусити інвесторів виводити фінансові ресурси до юрисдикцій з більш лояльними умовами (потенцій-

Порівняльна характеристика Тимчасової методики та чинних Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України

Тимчасова методика	Методичні рекомендації (чинні)
Загальні положення	
Моніторинг обсягу відпливу фінансового капіталу на щорічній основі.	Моніторинг обсягу відпливу фінансового капіталу на щоквартальній основі.
<i>Особливості визначення понять</i>	
Форми відпливу фінансових ресурсів – конкретні види операцій, в результаті яких відбувається переміщення через митний кордон фінансових ресурсів, здійснене органами державної влади, центральними банками, юридичними та фізичними особами (резидентами та нерезидентами).	Змінено перелік суб'єктів, а саме виключено органи державної влади та центральні банки. Натомість уточнено, що юридичні та фізичні особи виступають суб'єктами підприємницької діяльності. Аналогічні зміни складу суб'єктів відбулися під час трактування змісту поняття «схема відпливу фінансових ресурсів».
Містить трактування понять «міжнародний рух фінансових ресурсів» та «канали відпливу фінансових ресурсів», що відсутні у чинних Методичних рекомендаціях.	Дефініцію прихованого відпливу фінансових ресурсів доповнено новим каналом, а саме купівлею коштів у вільно конвертованій іноземній валюті з метою використання їх поза межами банківської системи України.
<i>Розрахунок обсягів непродуктивного легального відпливу фінансових ресурсів</i>	
	Доповнено пунктом «виплати за процентними ставками за депозитами нерезидентів, залученими депозитними корпораціями України», що розраховується шляхом множення обсягу депозитів нерезидентів на середньозважену річну відсоткову ставку за такими депозитами.
<i>Розрахунок коефіцієнта непродуктивності легального відпливу фінансових ресурсів</i>	
Здійснювався на основі системи показників макроекономічної (інвестиційної), виробничої та соціальної складових економічної безпеки держави відповідно до Методики розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Міністерства економіки України від 2 березня 2007 року № 60).	Здійснюється на основі системи показників, що мають найбільш вагомий вплив на прийняття інвестором-нерезидентом рішення щодо вкладення коштів у бізнес-проекти в Україні (індекс сприйняття корупції, індекс бізнес-середовища, відкритість економіки, рівень доларизації грошової маси).
<i>Розрахунок обсягів прихованого відпливу фінансових ресурсів</i>	
	Доповнено такими пунктами, як спотворення обсягів та цін імпоротної продукції, внаслідок чого різниця залишається на закордонних рахунках партнерів українських постачальників; купівля коштів у вільно конвертованій іноземній валюті з метою використання їх поза межами банківської системи України.
Прихований відплив фінансових ресурсів за рахунок спотворення обсягів та цін експортної продукції розраховувався на основі «дзеркальної» статистики за товарними групами, що складають не менше 10% загального експорту.	Розраховується як сума прихованого відпливу фінансових ресурсів унаслідок зниження ціни експортної продукції та фіктивного експорту за товарними групами, питома вага суми яких у загальному експорті становить понад 70%. Фінальний результат зменшується на 10%, щоб уникнути штучного завищення показника через статистичні розбіжності.

Джерело: складено авторами на основі джерел [7; 8]

ною основою для квантифікації є Індекс економічної свободи за методологією The Heritage Foundation) тощо.

Крім того, суттєвою проблемою сфери оцінювання обсягів виведення фінансового капіталу з України є фактична відсутність транспарентності з боку Міністерства економічного розвитку і торгівлі щодо публічного висвітлення результатів такого оцінювання. Такий підхід, з одного боку, певним чином знижує ризики погіршення ситуації за рахунок «ефекту доміно» (перманентне звітування щодо посилення відтоку капіталу може спонукати інших економічних агентів до аналогічної поведінки), а з іншого боку, погіршує ефективність уповноважених представників виконавчої гілки влади у боротьбі з цією проблемою, адже значною мірою саме підзвітність та публічність є мотивами більш активних дій щодо вирішення певної проблеми.

Водночас у тексті Методичних рекомендацій прописано, що «комплексна оцінка супроводжується від-

повідним аналізом чинників, які вплинули на зміну інтегрального показника», що виступає підґрунтям розроблення системи конкретних заходів, спрямованих на протидію вивезенню фінансових ресурсів за межі України. Однак справедливо зауважити, що надалі в тексті не прописано, яким саме чином відбуватиметься цей аналіз, що ставить під сумнів ефективність цього процесу. Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що доцільно доповнити текст Методичних рекомендацій цим блоком, причому слід використовувати під час аналізу впливу факторів не експертні методи, а сучасні методи економіко-математичного моделювання, покликані вирішувати подібні завдання.

Висновки. Проблематика оцінювання масштабів виведення фінансових ресурсів за межі країни є надзвичайно актуальною для нашої держави вже понад десяти років. Протягом цього періоду розроблено відповідне нормативне забезпечення, що конкрети-

зує рекомендації стосовно кількісного вимірювання цього негативного явища. Нині діють Методичні рекомендації щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, що є доповненим варіантом драфту Тимчасової методики 2008 року. Актуальна версія Методичних рекомендацій містить уточнені дефініції основних термінів та понять, а також більш комплексний та складний механізм розрахунку часткових індикаторів комплексної оцінки, хоча загальна логіка алгоритму оцінювання збереглась. Зазнала змін також періодичність моніторингу відпливу фінансового капіталу, а саме в новій редакції відбулась інтенсифікація зі щорічного до щоквартального спостереження за тенденціями зміни об'єкта дослідження.

Однак, попри елімінування певних проблемних аспектів, нові Методичні рекомендації також не позбавлені низки недоліків, серед яких слід назвати термінологічні неточності, використання експертного підходу у процесі оцінювання, обмежений перелік показників, які враховуються під час розрахунку коефіцієнта непродуктивності легального відпливу фінансових ресурсів, недостатня транспарентність щодо висвітлення результатів оцінювання, відсутність чіткого механізму ідентифікації чинників, що спровокували вивезення фінансових ресурсів за межі України. Виправлення зазначених недоліків допоможе покращити якість результатів розрахунків, а також позитивно позначиться на самому процесі протидії цьому негативному явищу.

Список літератури:

1. Виведення капіталів з України: масштаби та напрямки запобігання: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1582>.
2. Серебрянський Д., Вдовиченко А. «Втеча» капіталу і тіньова міжнародна торгівля в Україні: зв'язок, макроекономічні ефекти. Вісник НБУ. 2012. Листопад. С. 26–33.
3. Кваша Т. Існуючі канали і схеми непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі країни: світовий та вітчизняний. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 5 (132). С. 47–51.
4. Павлова А. Пріоритети протидії прихованому виведенню капіталів з України. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 5. Ч. 1. С. 230–233.
5. Шумська С. Фінансове багатство України в офшорах світу та офшоризація капіталу банківської системи. Економіка і прогнозування. 2016. № 4. С. 25–47.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 лютого 2007 року «Про заходи щодо запобігання непродуктивному відпливу капіталів за межі України»: Указ Президента України від 17 березня 2007 року № 216/2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216/2007>.
7. Про затвердження Тимчасової методики комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України: Наказ Міністерства економіки України від 5 травня 2008 року № 149. URL: http://www.uazakon.com/documents/date_ee/pg_gtwbog.htm.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 24 березня 2015 року № 286. URL: <http://www.me.gov.ua/Ascod/List?lang=uk-UA&id=d6a26174-d0fd-406b-9c30-7a4043f04eb5&tag=SistemaOblikuPublichnoInformatsii&pageNumber=86&fCtx=inName&fSort=date&fSdir=asc>.

ЭВОЛЮЦИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОТЕЧЕСТВЕННОГО ПОДХОДА К ОЦЕНИВАНИЮ ОБЪЕМОВ ВЫВЕДЕНИЯ ФИНАНСОВОГО КАПИТАЛА

В статье определены основные этапы создания отечественного нормативного обеспечения по оцениванию объемов выведения финансового капитала. Охарактеризованы базовые содержательные аспекты нормативных актов, которые регламентировали вопросы выведения капитала. Осуществлено сравнение основных положений действующего методического обеспечения по оцениванию объемов выведения финансового капитала с его предыдущей версией. По результатам сравнительного анализа выявлены основные поправки и нововведения. Обоснованы ключевые преимущества, проблемные аспекты и перспективы совершенствования существующего методического обеспечения.

Ключевые слова: капитал, финансовый капитал, выведение капитала.

EVOLUTION, PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE NATIONAL APPROACH TO THE ASSESSMENT OF WITHDRAWAL OF FINANCIAL CAPITAL

It is identified the main stages of creation of the domestic normative documents on the estimation of the volumes of withdrawal of financial capital. Core aspects of the normative documents in the sphere of capital withdrawal are characterized. Comparison of the main issues of the current methodological approach to the assessment of the volumes of withdrawal of financial capital with its previous version has been realized by the authors. This comparison allows identifying major changes and innovations. The key advantages, problem aspects and prospects of improvement of the existing methodology are substantiated.

Key words: capital, financial capital, withdrawal of capital.